

УДК 376-056.263:37.016:821.161.2:811:161.2'221.24

Адамюк Н. Б.,
науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ЗМІСТУ «ЛІСОВОЇ ПІСНІ» ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ УКРАЇНСЬКОЇ ЖЕСТОВОЇ МОВИ НЕЧУЮЧИМ ШКОЛЯРАМ

Анотація

У статті розкрито нову методику викладання української літератури на прикладі твору Лесі Українки «Лісова пісня» для учнів з порушеннями слуху загальноосвітніх спеціальних шкіл, інновація якої полягає у активному застосуванні української жестової мови, що сприяє когнітивному та креативному розвитку нечуючих школярів, а також свідомому оволодінню ними літературним словом, що, в свою чергу, формує любов до читання художньої літератури.

Визначено причини труднощів засвоєння змісту літературного твору та визначено шляхи їхнього подолання. Охарактеризовано засобом УЖМ літературні образи зазначеного твору.

Ключові слова: літературний твір, казка-феєрія, аналіз твору, хронологічна таблиця, тестова перевірка, літературні образи, міфологічні персонажі, сюжетна лінія, вибіркове читання.

Постановка проблеми. Особливостям роботи з літературними творами присвячені роботи Л. В. Борщевської, Т. Ф. Марчук, Е. І. Пушкіна, де розглядається питання рівня сприймання і розуміння літературного тексту особами з порушеннями слуху. Зазначеними авторами аналізуються причини цього явища і шляхи подолання. Науковці ближнього зарубіжжя Л. С. Димскіс та Г. Л. Зайцева у своїх працях розглядають зазначене питання з точки зору використання білінгвального навчання (БН).

Ми маємо намір відповідно до постановки даної проблеми допомогти вчителю української мови та літератури загальноосвітньої спеціальної школи для дітей з порушеннями слуху розкрити методику викладання літературного твору у старших класах крізь призму сприймання УЖМ як рідної/першої мови нечуючих школярів, визнаючи тим самим їхнє право на свою мову, що підкріплюється ст. 24 Конвенції ООН.

Художня література – це світосприймання у словесних образах. Інколи на означення словесної творчості вживають термін «поезія», що дає підставу вважати слово ключовим моментом у даному виді мистецтва. Словесне мистецтво кожного народу завжди було тісно пов'язане з життям і становило ніби художню історію суспільства, відображену уявою письменників.

Кожний письменник створює твір за допомогою певних, лише йому властивих, художніх засобів. Ці засоби називаємо творчим стилем (методом) письменника. Певний стиль має і відома українська письменниця – Леся Українка.

Під час неофіційного опитування (протягом 2006 – 2009 *рр.*) нечуючих осіб, які закінчили навчання у різних спеціальних шкільних закладах України, в процесі співбесіди, яка щорічно проводиться в ЦП УТОГ перед поданням документів у приймальну комісію ВНЗ, – виявлено, що більшість з абітурієнтів не пам'ятає творів цієї видатної письменниці. На конкретне питання, чи знайома їм назва твору «Лісова пісня», лише одиниці давали ствердну відповідь і при цьому вносили пояснення, що не знають точного змісту літературного твору. Зазначені респонденти підкреслювали, що так сталося внаслідок нерозуміння змісту довгого тексту у віршованій формі. Ті ж респонденти не могли відтворити повністю біографію письменниці.

Оскільки літературне слово, на переконання автора, доступне нечуючим за допомогою дієвого засобу – застосування у навчальному процесі УЖМ, стає доцільним питання надання методичної допомоги вчителям української мови та літератури.

Безперечно, що працівники, які працюють у загальноосвітніх спеціальних школах для зазначеної категорії дітей, мають знати рідну/першу мову нечуючих школярів, а вчителі різних навчальних предметів – досконало володіти нею хоча б для того, щоб за її допомогою пересвідчитися у тому, що поданий матеріал нечуючими школярами засвоєний повно і вірно. Також слід враховувати, що, як стверджує Ф. Гросжан¹ «... хороша компетенція в першій мові (або у жестовій, або в словесній) **полегшує** вивчення другої мови».

Казка-феєрія «Лісова пісня» за програмою вивчається в 11 класі загальноосвітніх спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху. Отже, одинадятикласники мають оперувати багатьма літературними термінами, такими як *композиція, тема, ідея, пейзаж, алегорія* тощо. Також повинні розвивати навички побудови простих і розгорнутих планів, складання хронологічних таблиць тощо.

¹ Ф. Гросжан. Неслышащий ребенок имеет право изучить два языка // Современные аспекты жестового языка. Сборник статей – М., 2006. – С. 209 – 213.

Як було відмічено [1], вивчення життєвого і творчого шляху письменника має розпочинатися з нової сторінки в учнівському загальному зошиті; прізвище та ім'я письменника виписуються кольоровим фломастером. Далі пропонується зазначити дату його народження і смерті; хронологічна таблиця його біографії; перелік його основних творів. Згодом назва твору, що вивчається, чітко виділяється на окремій сторінці. Під нею стисло викладається тема та ідея твору. Обов'язково зазначаються головні та другорядні герої певного твору. А вже нижче, також у стисло-конкретній формі, проводиться аналіз всього твору. Завершується кожна тема, як правило, творчою роботою. Доцільно також винести на титульну сторінку епіграф, який несе вагомий і суттєвий зміст його ідей, які можна вважати за кредо письменника.

Стосовно складання хронологічної таблиці пропонуємо декілька варіантів. Найпоширенішим і найпростішим (для вчителя) у спеціальній школі є такий: учень класу самостійно читає біографію письменника у підручнику і виписує порядок подій з життя письменника. Учень орієнтується, зазвичай, на дати, які є у біографічному викладі. Такий варіант складання хронологічної таблиці письменника доцільний за певних умов:

- учень повністю розуміє зміст біографічного тексту;
- учень вміє стисло своїми словами записати подію, яка сталася у певний час життя письменника;
- учень свідомо звертає увагу на такі слова як *через два роки, згодом, пізніше, протягом п'яти років* тощо і за допомогою математичного підрахунку проставляє дату певної події, дотримуючись ланцюга послідовності;
- учень самостійно користується іншими джерелами, де значно ширше розкрита біографія письменника;
- учень записує лише ті події, які безпосередньо пов'язані з письменником і є суттєвими.

За відсутності таких умов педагогу варто розпочинати складання хронологічної таблиці іншим, більш тривалим у часі, шляхом. На прикладі вивчення біографії письменниці Лесі Українки педагог може заздалегідь підготувати документально-фотографічні матеріали, скористатися іншою біографічною літературою, відомості якої передати учням білінгвальним методом (БМ) [1]. Звісно, що для зручності візуального сприймання треба користуватися мультимедійною системою. Кожному учневі видається аркуш з текстом біографії, яка була здобута педагогом з іншого літературного джерела. Учні на основі: 1) розповіді вчителя БМ, 2) біографічного тексту зі шкільного підручника та 3) вищезазначеного аркуша з текстом біографії Лесі Українки можуть

До хронологічної таблиці обов'язково слід додати основні твори письменниці, що поділяються на ліричні і драматичні твори. Враховуючи інноваційний підхід у сучасній освіті, який є оптимальним при візуальному сприйманні нечучими і актуальним у часі, доцільно вводити тестову перевірку на засвоєння життєвого і творчого шляху письменника. Нижченаведений варіант може слугувати зразком.

a) 1814; б) 1871; в) 1870.

а) Косач; б) Квітка; в) Українка.

а) два роки; б) п'ять; в) чотири.

а) Леонтовича; б) Лисенка; в) Старицького.

а) Колодяжному; б) Косові; в) Верховині.

а) «Хотіла б я пісню стати»; б) «Конвалія»; в) «Давня казка».

а) Личаківському
кладовищі;

Таблиця 1.

Хронологічна таблиця життєвого шляху Лесі Українки

Леся Українка
/Леся Косач/
 (1871-1913)

*Так! Я буду крізь сльози сміятись,
 Серед лиха співати пісні.
 Без надії таки сподіватись.
 Буду жити – геть думи сумні!*

Хронологія життєвого і творчого шляху

1871
(25.02)
1875
1876
1879
1880
1881

1882

1883
1884

1888
1888–
1889
1891

1893

1894–
1895
1896 | – народилася Лариса Петрівна Косач-Квітка у м. Звягіль (тепер Новоград-Волинський Житомирської області);
– уже вміла читати (чотири роки);
– грає на фортепіано, творить власну музику (п'ять років);
– з батьками переїхала до Луцька;
– написала перший вірш «Надія»;
– застудилася на річці Стир. Початок «тридцятилітньої війни» з хворобою (туберкульоз кісток);
– родина Косачів перебралася в с. Колодяжне, поблизу Ковеля;
– операція лівої руки Лесі;
– у львівському журналі «Зоря» вперше друкуються Лесині вірші і вперше з'являється ім'я: Леся Українка;
– перша подорож до моря (Одеса, у Комарових);
– у Києві склався літературний гурток української молоді «Плеяда». Активна участь у ньому Лесі;
– перша подорож за кордон: Галичина (м. Львів), Австрія (Відень). Знайомство з М. Павликом. Зустріч з І. Франком;
– у Львові вийшла в світ перша збірка Лесиних поезій «На крилах пісень»;
– живе у свого дядька М. Драгоманова у Софії;
– написала свою першу п'єсу «Блакитна троянда»; |
|---|---|

1899	–	в Берліні роблять Лесі операцію на нозі; вийшла друга збірка поезій «Думи і мрії»;
1901	–	смерть Сергія Мержинського;
1902	–	на Буковині вийшла в світ третя збірка поезій «Відгуки»;
1902–1903	–	лікування в Сан-Ремо (Італія). Подорож до Швейцарії;
1903–1905	–	Леся і Климент Квітка живуть на Кавказі; третя поїздка на лікування в Єгипет;
1907	–	арешт Лесі та її сестри; шлюб з Климентом Квіткою. Вїзд до Криму;
1908	–	остаточний від'їзд на Кавказ;
1909–1910	–	перша поїздка на лікування в Єгипет;
1911	–	друга поїздка на лікування в Єгипет; драма-феєрія «Лісова пісня»;
1912	–	в Кутаїсі написала драму «Камінний господар» (Дон Жуан);
	–	остання велика драма «Орґія»;
1913	–	останній раз у травні побувала в Києві;
1913 (19.07)	–	померла в м. Кутаїсі (Грузія). 19 липня похована на Байковому кладовищі у м. Києві.

Основні твори:

1. Ліричні твори

- Збірка поезій «На крилах пісень» (цикли: «Сім струн», «Сльози-перли», «Подорож до моря», «Кримські спогади»);
- Збірка поезій «Думи і мрії» (цикл «Невільничі пісні», цикл інтимної лірики);
- Збірка поезій «Відгуки» (цикли «З невольничих пісень», «Ритми», «Хвилини», «Легенди»)

***2. Драматичні твори* («Блакитна троянда», «На руїнах», «Лісова пісня», «Камінний господар», «Бояриня» тощо).**

Загалом перед початком роботи над твором, перш за все педагогу-словеснику слід зосередити увагу на методичних посібниках та статтях, зокрема таких авторів як Є. О. Ломонос «Вивчення творчості Лесі

Українки», С. Шаховський «Леся Українка: Критико-біографічний нарис», С. Ю. Лось «Вивчення драми-феєрії «Лісова пісня в 10 класі» та ін.

Більшість авторів схиляється до думки, що роботу над «Лісовою піснею» варто розпочати із історії написання, наголошуючи на тому, що авторка довгий час виношувала задум твору. Він хвилював і вабив Лесю Українку, зрів, щоб вилитися на папір всього за десяток днів. *«Найвидатнішим твором Лесі Українки, справжнім шедевром української і світової літератури стала драма-феєрія «Лісова пісня». У цій високопоетичній драмі, написаній 1911 року в м. Кутаїсі (Грузія), втілювалася давня мрія поетеси написати драматичний твір, у якому вона змогла б щедро використати багатства народної фантазії, легенд і пісень, добре відомих їй з дитинства. Цей твір виношувався роками, а написаний був за два тижні в стані особливого творчого натхнення»* – саме так, чи приблизно так, має розпочатися вступ до вивчення літературного твору, який є лебединою піснею Лесі Українки, – «Лісова пісня».

Чому цей чудовий літературний витвір мистецтва складно сприймається учнями, як глухими, так і слабочуючими? По-перше, власне твір є віршованим, що передбачає ускладнення сприймання змісту внаслідок особливостей, притаманним віршованим творам. По-друге, має місце наявність чергування постійних діалогів, що є характерним для драматичних творів. Доречно нагадати, що з театральним мистецтвом нечуючі школярі мало обізнані, оскільки вистави у театрах недоступні внаслідок неврахування особливостей сприймання усного слова у зазначених осіб, крім того, гуртки театального мистецтва, здебільшого, в школах не функціонують; лише час від часу можуть ставитися невеликі сценки, що не дає повного уявлення про театральне дійство. До того ж, зазначений твір містить декілька груп дійових осіб, що також спричинює труднощі розуміння і сприймання твору без попередньої усвідомленої підготовки.

Казка, драма – ці поняття є відомими для старшокласників, а таке поняття як *феєрія*, здебільшого, залишається поза увагою вчителя або мало розкривається ним, і тому повністю не усвідомлюються нечуючими старшокласниками. *Казка* (від слова «казати» – розповідати) – давній за походженням і популярний у народі епічний жанр фольклору: переважно прозове оповідання з усталеною композицією про вигадані та фантастичні пригоди. Казки захоплюють глибоким змістом, демократичною спрямованістю, цікавим сюжетом, багатством вимислу, сильним пригодницьким елементом, яскравістю образів і дотепністю висловів. *Драма* – (від гр. «дія») один із трьох родів літератури, в її основі є *дія*, а також розмови дійових осіб – *діалоги*, *монологи* й *репліки*. Крім широкого поняття *драма*, як було вже зазначено, драмою називають один з видів чи

жанрів драматичної літератури поряд з трагедією чи комедією. Драма у вузькому значенні слова – це п'єса, побудована на серйозному і гострому конфлікті. *Феєрія* – (від фр. «фея», «чарівниця») це: 1) жанр театральних вистав, в яких зображуються фантастичні події, застосовуються ефекти постановки; 2) циркова вистава з використанням різноманітних сценічних ефектів і трюків. Іноді цим терміном визначають жанрову своєрідність літературних творів, у яких діють казкові істоти та відбуваються незвичайні події. Саме «Лісова пісня» може тут бути прикладом [2].

Отже, аналіз визначення терміну *феєрія* разом з термінами *казка*, *драма* допоможе старшокласникам свідомо підготуватися до «поринання» у зміст твору «Лісова пісня». Наступним обов'язковим кроком перед читанням твору є подача теми та ідеї твору [1].

Тема твору – розкриття письменниці у «Лісовій пісні» стосунків людини й природи, безсмертя вічних людських цінностей, добра і зла, волі як основного джерела щастя людини, різниці між високим покликанням людської душі та дрібним буденним життям, яка й призводить героя до трагедії.

Оскільки **ідея твору** міцно пов'язана з його темою (а разом вони становлять ідейно-тематичний зміст) – то у ліричному розрізі ідеєю твору є слова Мавки:

Ні! Я жива! Я вічно буду жити!

Я в серці маю те, що не вмирає.

Тобто ідея «Лісової пісні» полягає в тому, що найвищі людські життєві цінності безсмертні. І чим більше таких цінностей має людина, тим світліші її ідеали, тим глибша і чистіша людська сутність. Тобто, Добро завжди перемагає Зло.

Кожний майбутній читач перед тим, як розпочинати знайомство зі змістом твору, ставить запитання: *Про що цей твір? Про що в ньому йдеться? Яка подія постане переді мною?* Тобто його заздалегідь цікавить сюжет твору. Учні мають засвоїти, що в основі сюжетної лінії «Лісової пісні» – боротьба двох світів, двох ідеологій. З одного боку це люди, з іншого – лісові істоти, чиї погляди найкраще втілює головна особа твору – Мавка.

Корисним буде для учнів повторення, що в основі сюжету завжди має місце конфлікт. Він за певних обставин виникає, розвивається, досягає найбільшої гостроти і потім розв'язується. Таким чином, у сюжетному ланцюгу подій умовно виділяють такі основні елементи, що в літературознавстві дістали назву сюжетної схеми: *експозиція*, *зав'язка*, *кульмінація* і *розв'язка*. Сюжет входить до композиції твору, складниками якого є ще і *групування* та *розстановка персонажів*, і *позасюжетні*

елементи – описи природи та побуту, авторські відступи, обрамлення тощо.

Отже, перш, ніж приступати до читання твору, учні знайомляться з літературними образами «Лісової пісні». Це, як бачимо з першої сторінки літературного твору, такі дійові особи:

«Той, що греблі рве»,
Потерчата,
Русалка,
Водяник,
Русалка Польова,
Мати Лукашева,
Лукаш,
Дядько Лев,
Доля,
Злидні,
Перелесник,
Пропасниця,
Куць,
Мавка,
Лісовик,
Килина,
«Той, що в скалі сидить»,
Хлопчик,
Діти Килини.

Проводиться робота по розмежуванню (диференціації) героїв на категорії:

- *Головні персонажі*: Мавка, Лукаш;
- *Другорядні персонажі*: дядько Лев, мати Лукашева, Килина, діти Килини, хлопчик;
- *Міфологічні персонажі*: Перелесник, «Той, що греблі рве», «Той, що в скалі сидить», Водяник, Русалка Польова, Русалка, Потерчата, Куць, Злидні, Доля, Пропасниця.

Стосовно головних і другорядних персонажів при читанні твору нечуючими учнями не виникає проблем, як при поясненні міфологічних образів. Саме тут на допомогу вчителеві приходить рідна/перша мова нечуючих – жестова. Оскільки ці абстрактні поняття нею легко розкриваються, то слід лише підібрати словесні аналоги. В даному випадку ми підбираємо до понять, відомих у жестовій мові, – слова, значення яких можуть бути невідомі. Проте, якщо вчитель відчуває труднощі у змалюванні міфологічних образів, оскільки УЖМ володіє не на відповідному рівні, то такому педагогу слід звернутися до

фотоілюстрацій з відповідними поясненнями. Чудовою опорою для цього є фотознімки нечуючих акторів театру «Райдуга» при Культурному центрі УТОГ, які і зображують вищезгаданих істот. Так, можна побачити Перелесника, Водяника, Русалок (Водяної і Польової), Потерчат, Куця (фото 1, 2, 3). Що ж стосується образів Долі, Пропасниці та Злиднів – їх ми описуємо, опираючись на асоціативні замальовки за понятійним значенням у сукупності з поданими жестовими одиницями, що позначають певні поняття (фото 4, 5, 6).

Фото 1. Перелесник

Фото 2. Русалка Польова

Оскільки це міфологічні істоти, то до кожного жесту подається додаткова жестова одиниця ОСОБИ, ДІТИ. Складніше буде з поясненням двох персонажів – «Того, що греблі рве» і «Того, що у скалі сидить». Тут багато залежить від майстерності вчителя в образному описуванні цих міфологічних істот, оскільки це такі абстрактні поняття, які можна змалювати лише дохідливими жестами, які потім мають підкріплюватися словесним описом.

Фото 3. Куць

Якщо «Того, що греблі рве» легко змалювати як міфічну істоту, яка з'являється під час весняної повені і яка пов'язана зі стихією води, що ламає, трощить, пробиваючи собі дорогу, то глибинну суть хтонічного, спрямованого в земні глибини уособлює «Той, що в скалі сидить». Він навіть не має власної назви, але править світом померлих.

Леся Українка поєднала міфологію, казкові образи, демонологію і створила цілком оригінальний твір, у якому діють вищеназвані персоніфіковані надприродні сили та казкові персонажі, поєднання яких не зустрічаємо в жодному народному творі.

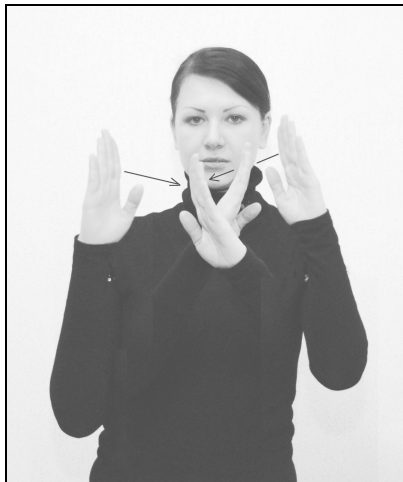

Фото 4. ДОЛЯ

Фото 5. ПРОПАСНИЦЯ

Фото 6. ЗЛИДНІ

Так, наприклад, лісовики, водяники найчастіше зустрічаються у казках, а русалки, мавки, перелесники та потерчата - це вже щось з галузі демонології. Доцільно під час аналізу міфологічних образів поділити їх на «жителів» суші і «жителів» водойм, проаналізувати їхнє ставлення до людей, манеру їх поведінки тощо, бо талановита письменниця не в усьому пішла за народним трактуванням тих чи інших міфічних істот. Її Русалка, Потерчата, Злидні, Доля близькі до фольклорних, особливо щодо ставлення до людей. Русалка, наприклад, схильна до вчинення негативних дій, і їй у цьому допомагають Потерчата. Проте Перелесник відрізняється від образу, створеного народом. Він запальний, може, дещо легковажний, проте наділений рисою співпереживання і турботою про долю близьких йому істот, зокрема Мавки.

Отже, після розуміння поняття жанру *драма-феєрія*, визначення теми і ідеї твору, повторення елементів сюжету, знайомства з персонажами за їх групуванням на головних, другорядних та міфологічних дійових осіб, розпочинається найважча і найголовніша частина роботи над твором – це читання тексту твору і розуміння його змісту. Оскільки передбачається, що учні старшої шкільної ланки мають самостійно читати літературний твір, то робота педагога має бути спрямована на те, щоб учні свідомо читали і вірно сприймали зміст. В залежності від когнітивного і креативного рівнів певних учнів учитель може вибудувати власну методику глибокого знайомства учнів із

зазначеним твором. Проте в будь-якому разі розуміння змісту має бути в центрі уваги вчителя, навіть якщо учні читають твір під час домашніх завдань або у вихідні дні. Тут дієву допомогу мають надавати вихователі та батьки дітей.

Нами бачиться, що найдоступнішим як для вчителя, так і для учнів буде така схема роботи:

1. Роз'яснення композиції (тобто розташування у певній послідовності та взаємозв'язку всіх його частин), яка складається з прологу і трьох дій;

2. Пояснення, що пролог і кожна дія позначає певну пору року: пролог – початок весни, 1 дія – весна, 2 дія – літо, 3 дія – осінь. Підкреслити, що опис природи безпосередньо пов'язаний з почуттями головних героїв та розвитком події;

3. Процес повного читання учнями кожної частини композиції проходить самостійно, але під контролем вчителя/вихователя. Процес читання йде в усній формі словесної мови, перевірка змісту у формі розповіді ЖМ;

4. Вибіркове читання певної частини твору і обговорення всієї певної частини учитель проводить безпосередньо на уроці, вибираючи тексти, на які слід звернути увагу учнів. Доцільно застосовувати в даному випадку КЖм, оскільки процес читання має бути доступним і вчителю, і всім учням класу;

5. Словникова робота виконується спільно із педагогом під час читання певної частини або після її прочитування таким чином: учень сам підкреслює олівцем незрозумілі за значенням слова. Така робота формуватиме у школяра прагнення до свідомого читання твору. Оскільки читання незрозумілого для нього тексту викликає негативні емоції і, як наслідок, формує так звану «нелюбов» до читання, – власне тут криється основна причина того, що учні не вельми охоче приступають до читання літературних творів під час уроків, – а в позаурочний час і в майбутньому художня література не стає їхнім захопленням. Отже, в старшому класі не слід поспішати давати роз'яснення значення нового слова, варто примусити учня самостійно дійти до розуміння його значення у контексті всього речення (мова не йде про діалектні слова, про предмети, які дійсно можуть бути незрозумілими). Словникова робота проводиться під час читання всієї певної теми, отже, – в позаурочний час також;

6. Складання – на уроці – плану кожної частини і виклад сюжету у письмовій формі – під час виконання домашнього завдання;

7. Обговорення змісту всього літературного твору БМ;

8. Перевірка розуміння змісту у формі письмових запитань і письмових відповідей;

9. Аналіз всього твору, що враховує розкриття:
 - ідейно-тематичного змісту та проблематики твору;
 - сюжетної лінії;
 - образів головних, другорядних та міфологічних персонажів твору;
 - зв'язку зі зміною природи і розвитком подій тощо;

10. Написання творчої роботи за драмою-феєрією «Лісова пісня». Створення можливості дати учням обрати одну з трьох тем, наприклад: 1) «Лісова пісня» Лесі Українки – казковий світ рідного Полісся, 2) «Образ Мавки за драмою-феєрією «Лісова пісня», 3) «Філософія кохання Мавки і Лукаша» тощо.

Стосовно п. 2 вищезазначеної схеми роботи над твором, для прикладу можна взяти опис природи в Пролозі.

*Старезний, густий, **предковічний** ліс на Волині. Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим престарим дубом. Галява **скраю** переходить в **куп'я** та очерети, а в одному місці в **яро-зелену драговину** – то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той вибігає з **гущавини** лісу, впадає в озеро, потім, по другім боці озера, знов витікає і **губиться в хащах**.*

*Саме озеро – тиховоде, вкрите ряскою та **лататтям**, але з чистим **плесом** посередині.*

*Місцина вся дика, таємнича, але не **понура**. – повна ніжної задумливої поліської краси.*

*Провесна. По узліссі і на галяві зеленіє перший **ряст** і цвітуть проліски та сон-трава. Деревя ще безлисті, але вкриті **бростю**, що **от-от** має розкритись. На озері туман то лежить **пеленою**, то хвилює од вітру, то розривається, одкриваючи блідо-блакитну воду. В лісі щось **загомніло**, струмок зашумував, **забринів**, і **вкупі** з його водами з лісу вибіг «Той, що **зреблі рве**» – молодий, дуже білявий, з **буйними** і разом **плавкими** рухами, одежа на ньому **міниться барвами**, від **каламутно-жовтої** до **ясно-блакитної**, і поблискує гострими злотистими іскрами. **Кинувшись** з потоку в озеро, він починає кружляти по **плесі**, хвилюючи його сонну воду; туман розбігається, вода синішає.*

Перш за все, увагу учнів варто зосередити на тому де, в якому місці і коли розгортається подія. Опрацювавши текст, учні впевнено дадуть відповіді на всі три ключові запитання. По-друге, варто звернути увагу учнів на тому, якою вони бачать природу навесні (провесні), читаючи сам текст. До цього ми вдаємося засобом УЖМ, оскільки завдяки важливому елементу жестової мови – образності, ми можемо пересвідчитися у адекватному сприйнятті текстового опису природи. Наприклад, зміст поданого речення «...Струмок той вибігає з **гущавини** лісу, впадає в

озеро, потім, по другім боці озера, знов витікає і губиться в хащах» представлено панорамою жестової конструкції (Див. Фото № 7 – 20).

Фото 7. ОЦЕЙ

Фото 8. ВІН

Фото 9. ВОДА

Фото 10. СТРУМОК ВУЗЬКИЙ

Фото 11. ЛІС ГУСТИЙ

Фото 12. ВИБІГАЄ З ЛІСУ

Фото 13. БІЖИТЬ СТРУМОК
ДО ОЗЕРА

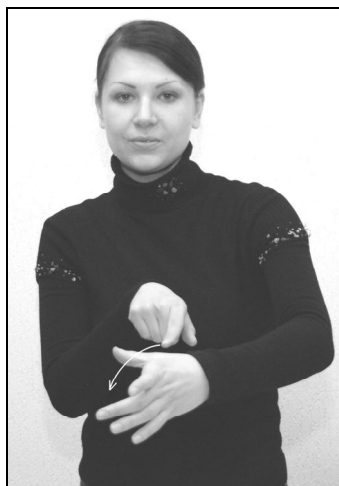

Фото 14. ВПАДАЄ В
ОЗЕРО

Фото 15. ПОТІМ

Фото 16. ДРУГИЙ БІК ОЗЕРА

Фото 17. ВИТІКАЄ З ОЗЕРА

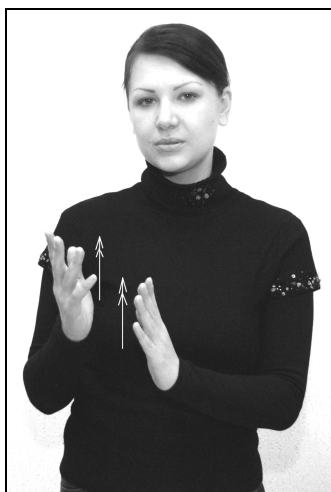

Фото 18. ГУСТІ ХАЩІ

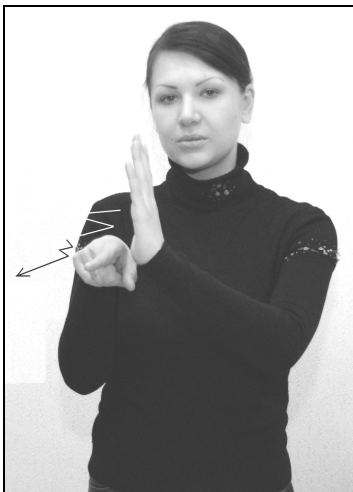

Фото 19. БІЖИТЬ СЕРЕД
ХАЩІВ УДАЛЬ

Фото 20. КУДИСЬ УДАЛЬ

По-третє, учні зустрічаються з новим міфологічним персонажем: «Того, що греблі рве». Через його дії і зовнішнє змалювання учні мають скласти йому відповідну характеристику.

Жирним шрифтом у тексті виділені слова, які, певно, потребують роботи над розкриттям їхнього значення. Проте із них лише такі слова як *куп'я*, *хащі*, *латаття*, *плесо*, *брость*, *пелена*, *гребля*, *плавкі* можуть потребувати допомоги педагога; значення всіх інших виділених слів можуть бути розкриті учнем самостійно за допомогою свідомого сприймання контексту речення засобом УЖМ (п. 5).

Стосовно п. 4, де мова йде про вибіркове читання і обговорення певної частини, для прикладу візьмемо текст із другої дії зазначеного літературного твору.

Мати (до молодиці люб'язно)

*Ходить, Килинко, осьде край берези
ще свіже зіллячко. Ось деревій, —
ви ж гладиишки попарити хотіли? —
Він добрий, любонько, до молока.*

Килина

*Та в мене молока вже ніде й діти!
Коб ярмарок хутчій — куплю начиння.
Корова в мене турського заводу, —*

ще мій **небіжчик** десь придбав, — **молочна**,
і господи яка! Оце вже якось
я в полі **обробилася**, то треба
роботі хатній **дати лад**. Ой тітко,
вдовиці — **хоч надвоє розірвися!**..
(Прибіднюється, підобгавши губи.)

Мати

Ей рибонько, то ви вже **обробились**?
Ну, що то сказано, як хто **робітний**,
та **здужає**... А в нас — **маленька нивка**,
та й то Бог **спору не дає**...

Килина (дивиться на ниву, де стоїть Мавка)

А хто ж то **женцем** у вас?

Мати

Та там одна сирітка...

(**Нишком**)

Таке воно, **простибіг, ні до чого**...

Килина (надходить з матір'ю до Мавки)

Добрідень, дівонько! Чи **добре жнеться**?

Мати (сплескує руками)

Ой **лишенько!** Іще не починала!

Ой мій **упадоньку!** Що ж ти робила?

Нездарисько! Нехтолице! Ледащо!

Мавка (глухо)

Я руку **врізала**...

Мати

Було при чому!

Килина

А дай **серпа** — **нехай-но я**.

Мавка ховає серпа за себе і вороже дивиться на Килину.

Мати

Давай **серпа**, як кажуть! Таж не **твій!**

(Вириває серпа Мавці з рук і дає Килині, **тая кидається на жито і жне, як вогнем палить, аж солома свище під серпом**)

Мати (втішно)

Ото мені **робота!**

Килина (не одриваючись від роботи)

Якби хто

перевесла крутив, то я б удох
сю нивку **вижала**.

Мати (гукає)

А йди, Лукашу!

Лукаш (виходить. До Килини)

Магайбі.

Килина (жнучи)

Дякувати.

Мати

От, Лукашу,

поможеш тут в'язати молодичці.

Бо та "помічниця" вже скалічила.

Лукаш береться в'язати снопи.

*Ну, жніте ж, дітоньки, а я піду,
зварю вам киселиці на полудень.*

(Іде в хату)

Кожний вчитель на свій погляд обирає тексти для вибіркового читання з точки зору розкриття в ньому проблемних моментів, на які хоче звернути увагу учнів. Після прочитання вибраного нами тексту засобом КЖМ учні мають звернути увагу на стосунки Лукашевої матері до Килини і до Мавки. Щоб вони самостійно розкрили стосунки між ними, варто поставити низку запитань УЖМ на обговорення, підбираючи відповіді з тексту у формі цитат. Наприклад, ставимо нижчеподані запитання засобом УЖМ:

- *Яке ставлення Лукашевої матері до Килини? Як воно виражається?*

- *Яке ставлення Лукашевої матері до Мавки? На чому ви будуєте таке ствердження?*

- *Чи є секретом для Килини ставлення Лукашевої матері до Мавки?*

- *З якою метою завітала Килина до родини Лукаша? Як вона втілює в життя свою мету?*

- *Які плани виношує Лукашева матір? З чого це випливає? Навіщо це їй потрібно?*

- *Як можна пояснити в цьому тексті дії Лукаша?*

Даний текст, який ми обрали, важливий тим, що дає підґрунтя для порівняння ставлення Лукашевої матері до Килини у третій дії. Також з її слів можна отримати характеристику Мавки, з якої випливає, що вона могла стати гарною дружиною для Лукаша.

Голос материн

Ой, вже й розвиднилось, а та все спить.

Килино! Гей, Килино! Ну, та й спить же!

Бодай навек заснула... Встань! А встань,

бодай ти вже не встала!

Голос Килини (заспано)

Та чого там?

Мати (уїдливо)

*Пора ж тобі коровицю здоїти,
оту молочну, **турського заводу**,
що ти ще за **небіжчика** придбала.*

*Килина (вже **прочувавшись**)*

*Я **тій** подою, що тут застала,
та **націджу** три краплі молока –
хунт масла буде...*

Мати

Отже й не змовчить!

*Хто ж винен, що **набілу** в нас не стало?
З такою господинею... ой горе!
Ну вже й невісточка! **І де взялася**
на нашу голову?*

Килина

А хто ж велів

*до мене **засилатися**? Та ж мали
отут якусь **задрипанку**, — було вам
прийняти та прибрати хорошенько,
от і була б невісточка **до мислі!***

Мати

*А що ж — гадаєш, ні? Таки й була б!
Дурний Лукаш, що проміняв на тебе;
бо то було таке покірне, добре,
хоч прикладай до рани... Узиваєш
її задрипанкою, а сама
її зелену сукню перешила
та й досі **соваєш** — немає **встиду!***

Щодо складання плану до кожної частини (п. 6) варто спершу обговорити сюжет даної частини БМ (п. 7), що дасть змогу учням самостійно давати письмові відповіді на поставлені у письмовій формі запитання (п. 8). Отже, для прикладу беремо третю дію і для обговорення сюжету поставимо орієнтовно такі запитання жестовою мовою:

- Як починається *третя* дія?
- Які зміни відбулися на Лукашевому подвір'ї?
- Якою постає перед вами Мавка?

- Що вчинив Лісовик, внаслідок чого Мавка змогла вирватися з полону «Того, що в скалі сидить»?
- Хто і як зняв прокляття з Лукаша?
- Якою була реакція Лукаша?
- Від якої пропозиції Лісовика відмовилася Мавка і чому?
- За що Мавка насварила Куця?
- Яку новину Куць підніс Мавці?
- Як характеризував він дядька Лева?
- Яким чином Куць та інші лісові істоти мстять Лукашевій матері та Килині і за що?
- Яку «забаву» приготував Куць для Злиднів?
- Про що свідчить ранкова перепалка між Лукашевою матір'ю і Килиною?
- Як характеризує мати Лукаша Килину і Мавку?
- Якою була розмова між Килиною і Мавкою біля хати? Що потім сталося і чому?
- Який дозвіл синові дає Килина?
- Яке перше запитання поставив Лукаш Килині після повернення додому?
- Як характеризує Килина ліс і всіх, хто в ньому?
- Як сприймає Лукаш скарги жінок одна на одну?
- Про що заспівала сопілка Лукашеві в його руках? Якою була його реакція?
- Яким чином і від чого захистив Мавку в образі деревця Перелесник?
- Як можна пояснити стан Лукаша під час пожежі?
- Яке рішення приймає він, коли сім'я вирішує податися в село?
- Яку пораду дає Доля Лукашеві стосовно подальшого життя?
- Як ви розумієте останній монолог Мавки?
- Як і про що востаннє грала сопілка Лукаша?
- Чому Лукаш помер з усмішкою на вустах?

Вчитель, лише пересвідчившись в тому, що сюжет третьої дії драми-феєрії «Лісова пісня» нечуючими учнями свідомо сприйнятий і зрозумілий, може переходити до постановки завдання щодо складання плану. Оскільки старшокласники вже мають досвід побудови плану, то вчителю потрібно зосередити увагу учнів на послідовності його складання та його граматичного оформлення. План може бути простим чи розгорнутим; останній варіант застосовується як форма допомоги під час переказу сюжету деякими учнями, застосування низки допоміжних запитань суттєво полегшує таким учням виклад сюжету. В цілому учні зазначеного класу вже повинні виробити навички детального переказу

сюжету за коротким планом. Стосовно переказу третьої дії план може орієнтовно бути таким:

1. Опис природи.
2. Діалог Лісовика і Мавки про повернення її з підземного світу та її порятунку Лукаша.
3. Куць розповідає сумні новини.
4. Злидні чатують на здобич.
5. Перепалка Лукашевої матері і Килини.
6. Перевтілення Мавки під час розмови з Килиною.
7. Вияснення стосунків між Килиною і Лукашем.
8. Лукашева мати характеризує Килину.
9. Сопілка з Мавки-верби.
10. Горить верба. Горить і хата.
11. Лукаш і Доля.

Стосовно п. 9 доцільно розглянути дві проблеми: проблему людини і природи та проблему сімейного щастя і любові. Вчитель повинен заздалегідь підготувати цілу низку проблемних питань. Наприклад, для розгляду теми людини і природи можна використати наступні запитання, що подаються рідною мовою нечуючих – жестовою:

- *Хто з героїв світу людей є найбільшим природолюбом у драмі? В чому полягає його любов до лісу?*
- *Чи вміє берегти ліс Лукаш? Якої шкоди він заподіяв лісові?*
- *Чому Мавка не соромиться афішувати свої родинні стосунки з лісом? Як це показано у творі?*
- *Чи можемо сказати, що Мавка зуміла переконати сільського хлопця усвідомити, що у лісі все живе?*
- *Як ставиться до лісу Лукашева мати? Чому вона боїться лісу?*
- *Чи зачудувалася красою природи Килина, прийшовши у ліс? Чи пізнала вона якість зілля, траву, чи виявилася знавцем лісового багатства?*
- *Чи пробував дядько Лев врятувати дуб навіть після смерті? Як саме?*

Також обов'язковим є закріплення сюжетної лінії: визначення учнями самостійно *зав'язки, кульмінації і розв'язки*. Оскільки в цьому літературному творі задіяні три групи персонажів – доцільно, щоб учні самостійно надали оцінку кожному з них. Приміром, на прикладі Перелесника – розкрити його істинне ставлення до Мавки, до своїх лісових співмешканців, а на прикладі Долі – розкрити сенс життя і смерті, підвести учнів до розуміння того, що людина є творцем свого щастя, що за дії, вчинені по відношенню до себе і до інших прийдеться відповідати як не зараз, то колись. Щоб аналіз твору був глибоким, вчителю не варто ухилятися від частого застосування ЖМ, навпаки за її допомогою

розкрити учням глибокий зміст драми-феєрії, збагатити їхню як жестову, так і словесну лексику, навчити їх оперувати літературними термінами тощо.

Підсумовуючи детальний розгляд методики вивчення літературного твору можемо зробити наступні висновки:

1. Розкрита методика застосування УЖМ при вивченні літературного твору, в даному випадку казки-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. Проте методика передбачає також етапи вивчення твору (див. *схеми роботи над твором*).

2. Розкрито особливості застосування КЖм та УЖМ під час вивчення літературного твору при: подачі, поясненні та закріпленні навчального матеріалу.

3. Обговорення сюжетної лінії в старших класах є обов'язковим елементом аналізу поруч з розкриттям образів та розкриттям значення картин природи чи зміни погоди.

4. Вчитель повинен сміливо вдаватися до застосування УЖМ з метою перевірки в учнів глибини знання змісту твору, розуміння ними причинно-наслідкового зв'язку з тим, щоб впевнено продовжувати роботу над оволодінням нечуючими школярами літературного слова і формування любові до читання художньої літератури.

5. Подано орієнтовно тестовий матеріал для перевірки знань і закріплення життєвого шляху української письменниці. На основі цього матеріалу вчитель може самостійно скласти тестові матеріали для кращого сприймання та засвоєння змісту певної дії, розділу тощо, зображення погоди, порівняльного опису героїв літературного твору і т. п.

Також вчитель-словесник загальноосвітніх спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху у своїй роботі може врахувати подані рекомендації:

1. Працюючи у спеціальних навчальних закладах вчитель зобов'язаний на достатньому рівні володіти і УЖМ, і КЖМ, знати відмінності цих двох мовних систем і вказувати на них нечуючим школярам для формування ними у собі якостей, притаманним білінгвам.

2. Використовувати чи розробляти власну методику викладання літературного уроку з врахуванням специфіки сприймання і розуміння матеріалу нечуючими учнями в умовах слухової депривації засобом візуального каналу.

3. В старших класах на уроках літератури словникова робота проводиться свідомо самостійно учнем крізь призму розуміння змісту всього речення. Педагог (вчитель, вихователь) та батьки надають допомогу в розкритті значення слова, яке відноситься до діалектичної, неологічної чи архаїчної груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зайцева Г. Л.* Жест и слово: Научные и методические статьи. – М., 2006. – 625 с.
2. Корекційна спрямованість викладання літератури в школах глухих / [укладачі Воробйова О. А., Креймер Р. Л., Пущин Е. І.] – К.: Республіканський учбово-методичний кабінет спеціальних шкіл, 1975. – 86 с.
3. *Лесин В. М.* Літературознавчі терміни: Довідник для учнів / відпов. ред. Фролова К. П.: Радянська школа. – Київ, 1985. – 252 с.
4. *Неділько В. Я.* Методика викладання української літератури в середній школі. – Київ: Головне видавництво об'єднання «Вища школа», 1978. – 248 с.
5. *Пасічник Є. А.* Українська література в школі. – Київ: Рад. школа, 1983. – 319 с.
6. *Степанішин Б.* Українська література: Підручник для 10 кл. – К.: Освіта, 2001. – 336 с.
7. *Хропко П. П.* Українська література: Підр. для 10 кл. середн. шк, ліцеїв, гімназій, коледжів. – 5-те вид. – К.: Освіта, 2002. – 528 с.

Аннотація

В статье раскрыта новая методика преподавания украинской литературы на примере произведения Леси Украинки «Лесная песня» для учеников с нарушениями слуха общеобразовательных специальных школ, инновация которой заключается в активном применении украинского жестового языка, что способствует когнитивному и креативному развитию неслышащих школьников, а также сознательному овладению ими литературным словом, что в свою очередь, формирует любовь к чтению художественной литературы. Определены причины трудностей усвоения содержания литературного произведения и определены пути их преодоления. Охарактеризованы посредством УЖМ литературные образы отмеченного произведения.

Ключевые слова: литературное произведение, феерия-сказка, анализ произведения, хронологическая таблица, тестовая проверка, литературные образы, мифологические персонажи, сюжетная линия, выборочное чтение.

Summary

At the article is exposed the new method of Ukrainian literature teaching on the example of «Forest Song» by Lesya Ukrainka for deaf students of the special schools, the innovation of which consists of in active application of Ukrainian Sign Language, that promotes cognitive and creative development of

deaf schoolboys, and also conscious capture by them of the literary word, that in the turn, forms like to reading of fiction literature. At the article is disclosed the certainly reason of difficulties of the maintenance of literary work mastering and certainly ways of their overcoming. It is opened the literary appearances of the noted work are described by the mean of USL.

Keywords: literary work, enchanting spectacle of fairy-tale, analysis of work, chronologic table, test verification, literary appearances, mythological characters, with a plot line, selective reading.